

Materiaal bij het oecumenisch leesrooster – Israëlzondag 2026

In dit document:

Inleiding op het thema erkenning en rechtvaardigheid

Twee joden en twee christenen lezen Matteüs

Preeksuggesties

Exegetische notities

Liturgisch materiaal

Kindermateriaal

Dit materiaal is eerder gepubliceerd bij Israëlzondag 2014.

Samenstellers/auteurs van dit materiaal waren Naim Ateek, Judit Blom, Pieter Dronkers, Pieter Goedendorp, Raya Kalisman, Yohanna Katanacho, Faydra Saphiro, Rainer Stuhlmann, Maartje Valk, Wim Weren, Ophir Yarden.

Erkenning en rechtvaardigheid

De Israëlzondag heeft sinds 1949 een plek in het kerkelijke jaar. Deze speciale markering kwam voort uit het groeiende besef dat de kerk na de Sjoa radicaal moest breken met dogma's en praktijken die de weg hadden voorbereid voor dit dieptepunt in de geschiedenis. De Israëlzondag is een van de manieren waarop de Protestantse Kerk haar onopgeefbare verbondenheid met het volk Israël vorm wil geven. Een zondag per jaar wordt specifiek stilgestaan bij de bijzondere verhouding die de kerk met het volk Israël heeft, vanuit het geloof dat de kerk deelt in de aan Israël geschonken verwachting van het aanstaande Koninkrijk van God. De kerk is een loot geënt op een oude olijfboom, en zonder de Joodse stam en wortels zullen nieuwe loten niet overleven.

Matteüs 21:33-43 is vaak gebruikt om een ander verhaal te vertellen. Deze verzen werden dan geïnterpreteerd als een kleine geschiedenis van het Joodse volk. Na veel boodschappers gestuurd te hebben om de pacht op te eisen, zond de landheer uiteindelijk zijn zoon. De zoon werd wel herkend, maar niet erkend. Hij kreeg niet de behandeling die hem toekwam, noch het deel van de oogst waar zijn vader recht op had. Integendeel, hij werd gedood. Na het aanhoren van de gelijkenis is het oordeel van Jezus' luisteraars dat de wijnbouwers afgedaan hebben en dat hun plaats moet worden ingenomen door andere wijnbouwers die wel vrucht dragen.

Niet overslaan

De gelijkenis over de pachters is een struikeltekst. In de verhouding tussen kerk en Israël leidt ze gemakkelijk tot ongelukken. Om die reden het verhaal overslaan is geen optie. Juist het negeren van valkuilen resulteert in narigheid. Het lijkt verstandiger om de vruchtbare aspecten van deze evangelietekst te benadrukken, en tegelijkertijd de werkingsgeschiedenis en het gevaar van vervangingsdenken te erkennen en daar verantwoordelijkheid voor te nemen. Anders loopt de kerk het risico de fout van de onrechtvaardige pachters te herhalen: niet erkennen wat van God is.

Naast de gelijkenis over de pachters biedt het oecumenisch rooster het lied van de wijngaard uit Jesaja 5 als lezing. In dat lied gaat het over een prachtige wijngaard die de ideale omstandigheden biedt voor een geweldige oogst, maar aan het einde van het seizoen blijken alle vruchten wrang. In Jesaja's lied wordt er een scheidslijn aangebracht tussen mensen die rechtvaardig handelen en daarmee vrucht dragen, en mensen die verzaken. 'Hij verwachtte recht, maar oogstte onrecht, hij zocht rechtsbetrachting, maar vond rechtsverkrachting.' (Jesaja 5:7)

In het wijngaardverhaal van Matteüs is de echo van Jesaja te horen. Het gaat erom het leven anders in te richten dan de onrechtvaardige wijnbouwers: om de landheer en zijn vertegenwoordigers te erkennen en om iedereen te geven wat haar of hem toekomt. Het centrale thema is gerechtigheid doen. Het nieuwe 'volk' waarover de Matteüstekst spreekt is te herkennen aan de vruchten die het draagt: het volgt de wetten en streeft rechtvaardigheid na.*

Indringende vragen

Ook in de vier leeservaringen die u in deze handreiking vindt, komt het thema rechtvaardigheid scherp naar voren. Aan twee Joden en twee christenen uit het netwerk van Nes Ammim is gevraagd om de Matteüstekst te lezen en hun gedachten erbij op papier te zetten. In het verzoek werd het lied van Jesaja niet genoemd, maar de meesten legden die link zelf.

De vier schrijvers stellen de vraag hoe christenen vandaag omgaan met verhalen zoals die over de wijnbouwers. Het idee dat de kerk het Joodse volk vervangen heeft is de basis geweest voor onnoemelijk veel schade. De kerk heeft de plicht te voorkomen dat zij ooit nog in de val van

Protestantse Kerk

antisemitisme en antijudaïsme trapt. Deze handreiking is een poging om struikelteksten zoals die van Matteüs inderdaad te lezen vanuit de erkenning dat de kerk deelt in de aan Israël geschonken verwachting.

Wie het verhaal over de omgang met de wijngaard leest in de context van Israël en de Palestijnse gebieden, kan zich tegelijkertijd niet onttrekken aan thema's als de moeizame wederzijdse erkenning van de verschillende groepen binnen de Israëlische samenleving, en de gevolgen van de bezetting van de Palestijnse gebieden. Ook die vragen worden indringend gesteld in de leeservaringen. Deze vier overdenkingen vormen hier een eerste commentaar op de teksten van Jesaja en Matteüs.

Na de vier persoonlijke reflecties volgt een suggestie voor de preek die haar uitgangspunt neemt in de redactionele spanningen binnen de tekst van het Matteüsevangelie. Verder vindt u exegetische aantekeningen, ideeën voor de liturgie en kindermateriaal.

*Ulrich Luz, *Das Evangelium nach Matthäus*, Zürich 1997, pag. 226-227.

Protestantse Kerk

Jesaja 5:1-7

1 Voor mijn geliefde wil ik zingen
het lied van mijn lief en zijn wijngaard.
Mijn geliefde had een wijngaard,
gelegen op vruchtbare grond.
2 Hij bewerkte de grond, haalde de stenen eruit
en plantte een edele druivensoort.
Hij bouwde er een wachttorens,
hakte ook een perskuip uit.
Hij verwachtte veel van zijn wijngaard,
maar die bracht slechts wrange druiven voort.
3 Welnu, inwoners van Juda en Jeruzalem,
spreek recht tussen mij en mijn wijngaard.
4 Wat kon ik meer aan mijn wijngaard doen,
wat heb ik te weinig gedaan?
Ik verwachtte zo veel van mijn wijngaard,
waarom bracht hij slechts wrange druiven voort?
5 Luister, ik zal jullie vertellen
wat ik met mijn wijngaard ga doen:
Ik ruk de doornhaag uit en breek de muur af,
zodat hij verbrand en vertrapt kan worden.
6 Ik zal hem laten verwilderen,
er wordt niet meer gesnoeid, niet meer gewied,
dorens en distels schieten er op.
De wolken zal ik opdragen
geen regen op hem te laten vallen.
7 Israël is de wijngaard van de HEER van de hemelse machten,
de uitgelezen aanplant zijn de inwoners van Juda.
Hij verwachtte recht, maar oogstte onrecht,
hij zocht rechtsbetrachting, maar vond rechtsverkrachting.

Matteüs 21:33-43

33 'Luister naar een andere gelijkenis. Er was eens een landheer die een wijngaard aanlegde en hem omheinde. Hij groef er een kuil voor de wijnpers en bouwde een uitkijktoren. Toen verpachtte hij hem aan wijnbouwers en ging op reis.

34 Tegen de tijd van de druivenoogst stuurde hij zijn knechten naar de wijnbouwers om zijn vruchten in ontvangst te nemen. 35 Maar de wijnbouwers grepen de knechten, ze mishandelden er een, doodden een ander en stenigden een derde. 36 Daarna stuurde de landheer andere knechten, een grotere groep dan eerst, maar met hen deden ze hetzelfde.

37 Ten slotte stuurde hij zijn zoon naar hen toe, met de gedachte: Voor mijn zoon zullen ze wel ontzag hebben. 38 Toen de wijnbouwers de zoon zagen, zeiden ze onder elkaar: "Dat is de erfgenaam! Kom op, laten we hem doden en zo zijn erfenis opstrijken", 39 en ze grepen hem vast, gooiden hem de wijngaard uit en doodden hem. 40 Wanneer nu de eigenaar van de wijngaard komt, wat moet hij dan met die wijnbouwers doen?'

41 Ze antwoordden: 'De onmens! Laat hij ze op een mensonwaardige manier ombrengen en de wijngaard verpachten aan andere wijnbouwers, die de vruchten wel aan hem afdragen wanneer het daar de tijd voor is.' 42 Daarop zei Jezus tegen hen: 'Hebt u dit nooit in de Schriften gelezen:

"De steen die de bouwers afkeurden
is de hoeksteen geworden.

Dankzij de Heer is dit gebeurd,
wonderbaarlijk is het om te zien."

43 Daarom zeg ik u: het koninkrijk van God zal u worden ontnomen, en gegeven worden aan een volk dat het wel vrucht laat dragen.'

Twee joden lezen Matteüs

Twee Joodse Israëli's verwoorden hun persoonlijke leeservaring bij de gelijkenis van de onrechtvaardige wijnbouwers.

Faydra Shapiro: Hoe liefhebben wat God liefheeft?

Het is een hele uitdaging om voor deze verzen uit Matteüs een interpretatie te vinden die op een positieve manier kan bijdragen aan een betere verhouding tussen Joden en christenen. De traditionele interpretatie van dit verhaal biedt immers de ideale legitimatie voor het vervangingsdenken. Dat denken is voor Joden door de eeuwen heen een destructieve theologie gebleken die tot op de dag van vandaag slachtoffers maakt. Deze gelijkenis schreeuwt daarom om een positievere uitleg.

In gangbare interpretaties verwijzen de wijnbouwers naar de Joden (of Joodse leiders) die zichzelf speciaal en uitverkoren wanen, terwijl ze slechts pachters zijn: tijdelijke bewakers van een erfenis die hen eigenlijk niet toekomt. Ze ontberen ieder ontzag voor de landheer (God) en zijn autoriteit, zoals ze ook zijn dienaren (de profeten) niet respecteren. Tot slot erkennen zij ook zijn zoon (Jezus) niet en uiteindelijk gaan ze zelfs zover dat ze hem vermoorden. Het verhaal suggereert dat de wijnbouwers (de Joden) hun rol als tijdelijke pachters verliezen. Ze worden vervangen door hen (de christenen) die de eigenaar en zijn autoriteit wel erkennen en werkelijk vrucht kunnen dragen. Het idee dat de (trouwe) kerk de plek van de (ontaarde) Joden in Gods gunst heeft ingenomen en dat de Joden het verdienen om te lijden, legitimeerde door de geschiedenis heen talloze slachtpartijen, uitgevoerd door mensen die maar al te graag gehoor gaven aan wat zij beschouwden als Gods wil.

Zoals bij iedere gelijkenis ligt de kracht in de associaties die ze oproept. Ik stel voor om de tekst net iets anders te interpreteren – dan gaat het verhaal opeens klinken als een klemmende en opbouwende oproep aan het adres van christenen om hun houding tegenover Joden radicaal te veranderen.

Krachtige oproep

De Hebreeuwse Bijbel biedt voldoende aanleiding om de wijngaard uit de gelijkenis te associëren met het volk Israël: zorgvuldig geplant en bewaakt door God (Jesaja 5:7, maar ook Psalm 80 en Jeremia 12:10). Wie zijn in dat geval de onrechtvaardige pachters? Zijn dat dan niet de *volkeren* die tijdelijk de macht over Gods volk hebben, maar die weigeren om de God van Israël en zijn autoriteit te respecteren? De gelijkenis herinnert ons dan aan het lot dat deze goddeloze volkeren zullen ondergaan. De pachters die wel een goede oogst zullen weten binnen te halen zijn zij die de wijngaard naar behoren verzorgen en die het Joodse volk respecteren, behoeden en beschermen. Als Jood kan ik deze gelijkenis dan ook lezen als een krachtige oproep aan christenen om zich te onderscheiden van de 'de wegen van deze wereld'. Zij hebben zichzelf immers bevrijd van hun heidendom en erkennen en aanbidden de God van Israël.

In de loop van de geschiedenis hebben christenen en kerken veel aardse macht toebedeeld gekregen, maar die is meestal niet ten goede gebruikt. De vraag waar deze gelijkenis christenen voor stelt is hoe zij een goede pachters kunnen zijn: hoe te koesteren dat God koestert, hoe lief te hebben dat wat God liefheeft?

Dr. Faydra Shapiro is directrice van het Galilese studiecentrum voor de verhouding tussen Joden en christenen. Ze woont in Galilea met haar man en kinderen.

Ophir Yarden: Lees het verhaal als interne Joodse kritiek

Aan het slot van deze gelijkenis (vers 45) lezen we: 'Toen de hogepriesters en de farizeeën zijn gelijkenissen hoorden, begrepen ze dat hij over hen sprak.' Waarschijnlijk gaat het in de gelijkenis dan ook over (sommige van) de priesters of (sommige van) de farizeeën, maar niet over alle Joden of het Jodendom in het algemeen.

Er bestaan sterke parallellen tussen Jezus' gelijkenis en het lied over de wijngaard in Jesaja 5. Beide teksten vertellen over het planten van een wijngaard, de bouw van een wijnpers en een wachttoren. Beide tuinen worden beschermd door een muur. Zowel Jezus als zijn luisteraars zullen bij het verhaal over de pachters terug hebben gedacht aan Jesaja's lied.

Vroeg-Joodse tradities werpen een verhelderend licht op die tekst uit Jesaja, en daarmee ook op de gelijkenis van Jezus. In de Dode Zee-rollen en in de *targoem*, de vroeg-Joodse Aramese vertaling van Jesaja, wordt een verband gelegd tussen de wijngaard en de tempel. In de *Tosefta* (Soekkah 3:15) wordt de wachttoren vereenzelvigd met het heiligdom, en de wijnpers met het altaar. Het is daarom zeer goed mogelijk dat kritiek op de economische uitbuiting in de tempel de achtergrond vormde van Jezus' kritische gelijkenis. In de *Sifre*, een vroeg-rabbijnse tekst, wordt gesuggereerd dat sommige priesters er op bijbelse gronden van overtuigd waren dat zij geen tienden hoefden te betalen. Gevolg hiervan was dat de armen onevenredig veel belastingen moesten betalen. Er waren ook priesters die verdienden aan het opdrijven van de prijs van offerdieren, of – zeer relevant met betrekking tot Jezus' gelijkenis – priesters die belastinggeld achteroverdrukten. De pachters van de wijngaard zouden daarom kunnen verwijzen naar de gevestigde Aäronitische priesterelite.

Jezus was zelf een Jood

Het is van groot belang om in het oog te houden dat kritiek op één specifieke Joodse groep niet gelijk staat aan kritiek op de hele Joodse gemeenschap. In dit verhaal zie ik Jezus, net als de geestverwante en vaak even kritische farizeeën, zijn pijlen richten op een andere belangrijke groep uit de tweede tempelperiode: de priesters.

Zoals altijd wanneer de evangeliën worden opgeslagen, mag niet vergeten worden dat Jezus zelf een Jood was en vermoedelijk zeer nauw gelieerd aan een van de farizeesche bewegingen. Juist Jezus' verbondenheid met zijn geloofs- en volksgenoten was voor hem de voorwaarde om scherp en kritisch te kunnen zijn. Jezus' verhaal over de wijngaard moet dan ook gelezen en geïnterpreteerd worden als interne Joodse kritiek. Een verhaal waarin ik frustratie maar ook liefde voor de tempel en zijn geloofsgenoten terug hoor.

Rabbin Ophir Yarden is docent Jodendom aan een aantal universiteiten en actief betrokken bij verschillende Joods-Arabische dialooggroepen en de Israëlische vredesbeweging. Hij is hoofd van de educatieve afdeling van de Interreligious Coordinating Council in Israel (ICCI). Hij woont in Jeruzalem met zijn vrouw en kinderen.

Twee christenen lezen Matteüs

Twee Palestijnse christenen verwoorden hun persoonlijke leeservaring bij de gelijkenis van de onrechtvaardige wijnbouwers.

Yohanna Katanacho: God vraagt rechtvaardigheid – wat kiezen wij?

Juist als Palestijnse christen vind ik de gelijkenis van de wijnbouwers fascinerend. Voor mij en mijn mede-Palestijnen is het een verhaal vol herkenbare beelden: het vertelt over een landheer, een muur, uitkijktorens, geweld, bloedvergieten, geschil over landbezit, onrechtvaardigheid en het wegwerken van de ware eigenaar van de wijngaard.

De eigenaar zorgde voor de ideale omstandigheden: hij omheinde zijn land en bouwde een toren om het te beschermen. Ook zette hij een wijnpers neer om zo van de vruchten van de wijngaard te kunnen genieten. Vervolgens wilde hij de zegen van het land niet voor zichzelf houden en in goed vertrouwen liet hij andere wijnbouwers in zijn tuin werken om daarna de opbrengst te kunnen delen: hij bleef aanspraak maken op de vruchten van zijn eigen grond. Maar de pachters ontvreemdden zijn land en veranderden de omheining in een muur ter bescherming van een illegaal imperium. Vanuit de uitkijktorens konden de wijnbouwers de gezanten van de eigenaar in de gaten houden en acties voorbereiden om van hen af te komen (verzen 34-36). De illegale bezetters gebruikten geweld tegen de boodschappers van rechtvaardigheid die het land weer in het bezit van de landheer wilden brengen. Uiteindelijk stuurde de landheer zijn zoon en beraamden de wijnbouwers een moord om zijn erfenis in handen te krijgen.

Keuze maken

Deze gelijkenis brengt Kerst en Pasen bij elkaar. De komst en de dood van de zoon zijn hier onlosmakelijk met elkaar verbonden. Beide zijn schakelpunten op weg naar de komst van het Koninkrijk van God. De oogst staat voor de deur. Dit is de tijd om verantwoording af te leggen aan een God die rechtvaardigheid vraagt. Dit is het *kairos*-moment dat zijn climax bereikt als de zoon van de landheer uiteindelijk terugkeert als bringer van rechtvaardigheid en oordeel.

Elke Palestijn, elke Jood is een godsgeschenk. Het toekomstige oordeel betreft dan ook niet het Joodse volk als groep. Jezus en zijn apostelen waren Joden, en aan het kruis sprak Jezus zijn vergeving uit voor alle volkeren. Maar tegelijkertijd moeten we iedere vorm van onderdrukking veroordelen, zoals Martin Luther King zei: onrechtvaardigheid waar dan ook is een bedreiging voor rechtvaardigheid overal.

De kerk hoeft niet te kiezen tussen Jezus of het Joodse volk. Zij moet wel een keuze maken tussen het liefhebben van rechtvaardigheid of het steunen van onrechtvaardigheid en geweld.

Ds. dr. Yohanna Katanacho is decaan van het Bethlehem Bible College en woont met zijn vrouw en kinderen in Nazareth. Hij is een van de auteurs van het Kairos-document en publiceerde onder meer *The Land of Christ: A Palestinian Cry*, *A Commentary on Proverbs* en *The Seven 'I AM' Sayings in the Gospel of John*.

Naim Ateek: God legt prioriteit bij de rechtvaardigheid

Protestantse Kerk

De gelijkenis van de onrechtvaardige wijnbouwers is in verschillende varianten te vinden in de evangeliën van Matteüs, Marcus en Lucas. Door de eeuwen heen heeft dit verhaal vaak een zware hypotheek gelegd op de verhouding tussen Joden en christenen omdat het bijgedragen heeft aan de ontwikkeling van de antisemitische vervangingstheologie. In de formulering van zijn gelijkenis lijkt Jezus bewust te hebben teruggegrepen op Jesaja 5:1-7. In die laatste tekst besluit de eigenaar uiteindelijk zijn wijngaard te vernietigen als blijkt dat zij geen goede vruchten voortbrengt. In de gelijkenis van Jezus pakt de landheer het anders aan: hij zoekt nieuwe pachters. Eeuwenlang hebben christenen dit verhaal aangehaald als bewijs dat zij de plek van de Joden hadden ingenomen. In Jezus was God een nieuw verbond met de mensen aangegaan, waarmee christenen het nieuwe Israël waren geworden. In sommige kerken is dit nog steeds een gangbare visie.

De (on)uitgesproken antisemitische tendensen van een dergelijke lezing zijn onacceptabel, zeker na de theologische en praktische koerswijziging die binnen de meeste kerken na de Sjoa op gang is gekomen. Bovendien zijn er nieuwe exegetische en historische inzichten die helpen om deze gelijkenis anders te lezen. Zo lijkt het in Jezus' kritiek op tempelleiding – de priesters en Schriftgeleerden – vooral te gaan om een oproep de heersende elite te vervangen door betrouwbare mensen. Bovendien bestond de vroege kerk uit Joden en niet-Joden, en is de scheiding der wegen met horten en stoten gegaan. Zowel Jodendom als christendom hebben zich tot belangrijke en respectabele religieuze tradities ontwikkeld.

Verskillende interpretaties naast elkaar

In een tijdperk van interreligieuze dialoog is het van belang om te onderkennen dat dezelfde tekst vanuit verschillende religieuze tradities op een andere manier kan en mag worden gelezen. Men kan twee uiteenlopende maar authentieke interpretaties waarderen zonder de één op een negatieve manier tegen de ander af te zetten. Metaforen als de wijngaard en de wijnstok kunnen voor Joden en voor christenen op verschillende manieren relevant zijn. Geen van beide interpretaties hoeft daarbij de ander te vervangen of op te heffen.

De auteurs van het Nieuwe Testament hebben hun concept van de 'wijngaard' ontleend aan de Hebreeuwse Bijbel. Maar in het licht van hun geloof in Christus hebben zij daar een nieuwe betekenis aan gegeven. In de Tenach staat de wijngaard symbool voor het huis Israël, terwijl de wijnstok in het Nieuwe Testament een symbool is voor Jezus Christus (Johannes 15).

Als Palestijns christen heb ik veel waardering voor beide interpretaties, maar in mijn strijd voor gerechtigheid put ik veel inspiratie uit de boodschap van de tekst uit Jesaja, namelijk dat God prioriteit legt bij de rechtvaardigheid. 'Hij verwachtte recht, maar oogstte onrecht; hij zocht rechtsbetrachting, maar vond rechtsverkrachting.' (Jes. 5:7) Gods onvoorwaardelijke trouw geldt niet één specifiek volk of religieuze traditie, maar iedereen die zich door God laat gezeggen, rechtvaardigheid doet, barmhartigheid betracht en nederig wandelt met God.

Ds. dr. Naim Ateek is mede-oprichter van Sabeel, het Oecumenisch Centrum voor Bevrijdingstheologie in Jeruzalem en was tot voor kort directeur. In 1989 verscheen zijn boek *Justice and only Justice: A Palestinian Liberation Theology*. Hij was de eerste theoloog die een Palestijnse bevrijdingstheologie formuleerde. Een van zijn meest recente werken heet *A Palestinian Christian Cry for Reconciliation*.

Preeksuggesties

Willen wij ons door deze gelijkenis laten inspireren?

Zoals veel van Jezus' gelijkenissen eindigt zijn verhaal over de pachters met een open vraag: 'Wanneer nu de eigenaar van de wijngaard komt, wat moet hij dan met die wijnbouwers doen?' (vers 40) De vervolgversen 41-46 laten zich lezen als de zoektocht naar een antwoord. De spanning tussen de mogelijke oplossingsrichtingen is hier als aanknopingspunt voor de verkondiging gekozen. Om de luisteraars de spanning tussen de verschillende mogelijke antwoorden te laten meemaken kan eerst het beeld van de wijngaard uitgewerkt worden, waarna de verschillende benaderingen die Matteüs presenteert aan de orde kunnen komen.

De gelijkenis schetst een situatie die maar al te herkenbaar is: het is het verhaal over een wereld die aan zichzelf overgeleverd lijkt, en waarin geweld en onrecht steeds verder escaleren. In de evangelietekst wordt dit bekende patroon echter op een hoopvolle wijze doorbroken door een andere vorm van escalatie: die van de liefde. Elke daad van geweld wordt met een nog grotere daad van liefde beantwoord. Daarmee is deze gelijkenis niet alleen een verhaal over de grote liefde van God, het is ook een vooruitwijzing naar het aanstaande lot van haar verteller: de dood van de Zoon. De vraag wat te doen met de onrechtvaardige pachters brengt de wereld van de wijngaard en die van de huidige luisteraars bij elkaar: willen wij ons door het verhaal van de escalerende liefde laten inspireren?

Vers 41 biedt een eerste antwoord op deze vraag. Dat vers roept om wraak en gaat mee in de logica van geweld vergelden met geweld. Het lijkt een logisch antwoord: wie kwaad doet wordt verworpen. Daarmee blijft het vers wel gevangen in de logica van deze wereld. Het negeert Jezus' uitnodiging om te handelen als de landheer: om kwaad te beantwoorden met buitenproportionele liefde.

Jezus reageert op dit antwoord met een verwijzing naar Psalm 118 in vers 42: 'De steen die de bouwers afkeurden is de hoeksteen geworden.' God verkiest de zondaren. Verwijst Jezus hier vooruit naar een nog verdere escalatie van de liefde van God? Op de dood van de Zoon volgt immers zijn opwekking als de definitieve doorbraak van de wereldse geweldsspiraal.

Vers 43 keert echter weer terug op het oude spoor. Het vers duidt het psalmcitaat in de geest van geweld en weigert mee te gaan met de buitensporige macht van de liefde. Het daaropvolgende vers 44 dat niet op het leesrooster staat en bovendien in een enkel handschrift ontbreekt, radicaliseert het voorgaande vers nog verder.

In de afsluitende verzen 45-46 vermeldt Matteüs de tempelpriesters en de farizeeën als adressanten van dit verhaal. Als hieruit de conclusie wordt getrokken dat de gelijkenis alleen over deze twee groepen gaat, dan verwordt het verhaal tot een allegorische geschiedenisles over de verwerping van de leiders van Israël die Jezus aan het kruis nagelden en wiens plaats wordt ingenomen door hen die het wel begrepen denken te hebben. Wie de tekst zo leest, kan zich gemakkelijk onttrekken aan de oproep om je als volgeling van Jezus te laten leiden door het voorbeeld van de landheer en zijn escalerende liefde.

De gelijkenis is een struikeltekst, maar het proces van redactie en reflectie dat in de tekst van Matteüs doorklinkt biedt goede aanknopingspunten om met de Schrift tegen de Schrift te preken. Tegen de aloude anti-Joodse interpretatie van de parabel zijn de liefde van de landheer en

Protestantse Kerk

het citaat van Psalm 118 als getuigenis in te brengen. Een kerk die zichzelf toevertrouwt aan de genade en trouw van God die de verworpene verkiest, zou niet moeten twijfelen aan de verbondstrouw van God aan zijn uitverkoren volk. Alleen in een voortdurend proces van omkeer en vernieuwing van de verbondenheid met dat volk kan de kerk vrucht dragen (verzen 41 en 43).

Exegetische notities

Is de gelijkenis van de pachters anti-Joods?

De gelijkenis over de wijngaard wordt vaak als volgt uitgelegd: Jezus vertelt hier een fictief verhaal over een wijngaard, en in Matteüs 21:43 volgt de boodschap: 'Het koninkrijk van God zal u worden ontnomen, en gegeven worden aan een volk dat het wel vrucht laat dragen.' Het zou hier dan gaan om Gods verwerping van het Joodse volk. Eeuwenlang was dat volk zijn lievelingsvolk, maar omdat Israël Jezus heeft gedood, is het zijn bijzondere positie voorgoed kwijtgeraakt. De vrijgekomen plek wordt nu vergeven aan de kerk: de volgelingen van Jezus afkomstig uit de niet-Joodse wereld. Het Jodendom wordt daarmee een gepasseerd station in de heilsgeschiedenis, een achterhaalde religie. De verwoesting van Jeruzalem en haar tempel in het jaar 70 is Gods straf voor het ontrouwe Israël. Deze visie op de Joodse geschiedenis ontstond in de tweede eeuw van onze jaartelling, nadat de tweede Joodse opstand onder leiding van Simon Bar-Kochba (132-135 na Chr.) door de Romeinen was neergeslagen. Om niet medeslachtoffer te worden van de Romeinse terreur tegenover de Joden, gingen volgelingen van Jezus zich steeds nadrukkelijker distantiëren van het Jodendom. De in de tweede eeuw ontstane anti-Joodse visie op de geschiedenis wordt tot op de dag van vandaag terug geprojecteerd op teksten zoals Matteüs 21:33-46. Dat terwijl die tekst al in de jaren tachtig van de eerste eeuw in omloop is gekomen: ruim een halve eeuw vóór de opstand van Bar-Kochba. In het Matteüsevangelie is de boodschap niet dat het heil van de Joden naar de heidenen verschuift, maar dat de heidenen deelkrijgen aan Israëls erfgoed.

Een precieze studie van het verhaal van de wijngaard laat dit zien. In de verzen 33-46 is Jezus in gesprek met Joodse leiders (volgens 21:23 de hogepriesters en oudsten van het volk; volgens 21:45 de hogepriesters en de Farizeeën). Zij hebben Jezus de vraag gesteld met welke volmacht hij daags te voren een provocerende actie heeft uitgevoerd op het tempelplein. In zijn reactie legt Jezus drie gelijkenissen aan hen voor: die van de twee zonen, van de pachters en van de bruiloftsgasten. Deze parabellen functioneren als spiegelverhalen. De bedoeling is dat de vraagstellers inzien dat zijzelf op het punt staan zich schuldig te maken aan een ernstig vergrijp: ze willen Jezus arresteren en liquideren in een poging om de door hem begonnen vernieuwingsbeweging een halt toe te roepen. Ze kunnen hun strijd tegen Jezus nooit winnen omdat God de zijde kiest van Jezus en hem, de verworpen steen, tot de hoeksteen maakt van een gemeenschap die de Tora in praktijk brengt. De gangbare anti-Joodse uitleg laat vers 43 slaan op héél het Joodse volk van alle tijden. Dat is een generalisatie die geen steun vindt in de tekst waar het volk juist – anders dan zijn leiders – positief staat tegenover Jezus en hem voor een profeet houdt. Vers 43 zegt slechts dat het koninkrijk afgenomen wordt van de Joodse leiders die hier als gesprekspartners van Jezus optreden. Op de achtergrond spelen spanningen mee die typerend waren voor de tijd van Matteüs: namelijk die tussen zijn lokale christelijke gemeenschappen en de farizeeën die na het jaar 70 veel werk hebben gemaakt van de *revival* van het Jodendom. Tot een echte breuk is het pas veel later gekomen, op zijn vroegst in de loop van de tweede eeuw.

In vers 43 staat bovendien niet dat de wijngaard alias het koninkrijk van God wordt overgedragen aan een ander volk of een nieuw volk; er staat slechts: 'aan een volk'. Welk volk dat is, blijft in het vage. Er staat niet 'aan de volkeren' (dat zou betekenen dat de heidenen nu het stokje overnemen van Israël). Het enige wat over dat niet naderbepaalde volk te zeggen valt, is dat het

Protestantse Kerk

gaat om een volk dat de vruchten die bij het koninkrijk van God horen ook weet voort te brengen. Het gaat om een bij het koninkrijk passende rechtvaardige levenswandel. Aan dit criterium kan zowel door Joden als door niet-Joden worden voldaan. Het is een ethisch criterium dat niet gebaseerd is op een etnische tweedeling tussen het volk Israël en de wereld van de volkeren. Tot slot, het is aanmatigend wanneer de christelijke kerk(en) zichzelf naar voren zou(den) schuiven als het volk dat de vruchten van Gods koninkrijk wel voortbrengt. Dat moet nog maar blijken. Matteüs is daar niet gerust op. Juist in zijn evangelie staan de gelijkenis van het onkruid onder de tarwe en die van het visnet, die allebei duidelijk maken dat zowel goede als slechte mensen deel uitmaken van de geloofsgemeenschappen rond Jezus. Lidmaatschap van de gemeente is geen garantie voor de eindtijdelijke redding. De scheiding tussen goeden en slechten moet niet door mensen zelf op een fanatieke manier nu al worden doorgevoerd, maar is het werk van de engelen en de Mensenzoon op het einde der tijden.

Wim Weren is emeritus hoogleraar Bijbelwetenschappen aan de Universiteit van Tilburg. Hij publiceerde onder andere het boek *Matteüs. Belichting van het Bijbelboek*, 's-Hertogenbosch & Brugge 1988.

Protestantse Kerk

Liturgisch materiaal

Op de kalender van de kerk zijn we in de herfsttijd aangekomen. Deze Israëlzondag is de derde zondag van de herfst.

Psalm van de zondag

Vanouds is Psalm 119:31-34 (berijmd) de psalm van de zondag. Een psalm die onze liturgie verbindt aan die van Israël. Eventueel past als introïtus Psalm 67, met name vers 2: 'De volken zullen U belijden, o God, U loven al tezaam!'

Bij Jesaja

Op deze zondag worden Jesaja 5:1-7 en Matteüs 21:33-43 als schriftlezingen aangereikt. Na de lezing uit Jesaja past Psalm 80 als antwoordpsalm. Jammer genoeg kent het nieuwe Liedboek *Zingen en bidden in huis en kerk* geen lied bij Jesaja 5. *Zingend Geloven* biedt lied 64 'Mijn lief plantte een wijngaard', eventueel op de melodie van lied 215 te zingen. Daarmee wordt het verbindend thema van Jesaja en Matteüs wel mooi onderstreept: de wijngaard als beeld van Gods Koninkrijk, al dan niet binnen handbereik.

Bij Matteüs

Bij de evangelielezing was in het *Liedboek voor de kerken* nog gezang 61 voorhanden. Een aantal regels uit het derde vers: 'O Here God, wat wilt Gij nog? Zendt Gij uw Zoon? Gij kent ons toch, Gij weet toch hoe wij met hem handlen, hoe wij Hem doden als de andren. Wij werpen Hem uw wijngaard uit om die te erven als een buit.'

Lied 451 'Richt op uw macht, o Here der heerscharen' neemt het beeld van de wijngaard weer op. Het thema van de verwerping uit de evangelielezing komt in Psalm 118, vers 7 en 8 aan bod. Lied 992 'Wat vraagt de Heer nog meer van ons' neemt de psalm van de zondag op en beantwoordt de vraag naar gerechtigheid die het evangelie voorlegt. Zeker waar de Maaltijd van de Heer wordt gevierd past het, evenals lied 365 'Wij dragen onze gaven'. Ook lied 762 'De Heer richt op zijn berg een maaltijd aan' is dan geschikt.

Lied 993 'Samen op de aarde' verbindt deze Israëlzondag met Jom Kippoer dat daags tevoren op de Joodse kalender staat. Psalm 27 wordt in sommige Joodse gemeenschappen ook in verband met deze Grote Verzoendag gelezen.

Bij Genesis

Als alternatieve lezing staat Genesis 13:2-18 aangegeven, de derde lezing in de reeks die dit najaar het spoor van aartsvader Abraham volgt. Als passend loflied ligt dan lied 868 'Lof zij de Heer' voor de hand, met name vers 5: 'Lof zij de Heer de met de heerlijkste naam van zijn namen, christenen loof Hem met Abrahams kinderen samen.'

Protestantse Kerk

Kindermateriaal

Aardbeien

Wat is het hier stil, denkt Simon. En wat duurt het lang.
Opa is even teruggelopen naar huis om een hark te halen. Simon past zo lang op de tuin.

Wat zien die aardbeien er lekker uit, denkt Simon. Ze zijn rood en dik. Zal hij er ééntje...?
Nee. Straks aan opa vragen, dat is beter.
Maar ze zien er wel erg lekker uit. Wanneer komt opa nou?

Aardbeien moeten niet te lang blijven hangen, weet Simon. Dan gaan ze rotten of er komt schimmel.
Voorzichtig voelt hij hoe zwaar de voorste aardbei al is. Hij ruikt eraan. Hm...

Tien minuten later komt opa terug.
Simon likt zijn vingers af. Hij heeft een rode vlek naast zijn mond.
Opa kijkt hem aan. 'Weet je wat ik nou wel eens zou willen weten?' vraagt hij. 'Of de aardbeien al lekker zijn. Wat denk jij?' Simon haalt zijn schouders op. 'Ik ehh... ik heb niks... ik weet het niet!' roept hij uit. Opa kijkt aandachtig naar de aardbeienplantjes. 'Kijk nou toch' mompelt hij. 'We hebben zelfs vliegende aardbeien. Dit plantje hing gisteren nog vol, maar nu niet meer. Allemaal weggevlogen!' Simon tuurt de lucht af. Geen aardbei te bekennen. Opa geeft hem een knipoog. 'Waren ze lekker?' vraagt hij. 'Heerlijk!' roept Simon opgelucht. Hij plukt een dikke aardbei. 'Alsjeblieft opa, voor jou!'

Later die middag zitten ze samen uit te rusten. 'Vond je het niet erg dat ik aardbeien gesnoept had?' vraagt Simon voorzichtig. 'Tuurlijk niet' zegt opa. 'Ze zijn er om op te eten. Jij was de oppasser, en de oppasser mag altijd proeven.' 'Dus je bent niet boos?' 'Nee joh. Ik zou pas boos zijn, als hier hetzelfde gebeurde als in het verhaal van de tuinendief.' Simon gaat rechtop zitten. 'De tuinendief?' vraagt hij nieuwsgierig. Hij weet al bijna zeker dat opa nu een verhaal gaat vertellen. 'Ja, de tuinendief! Dat verhaal ken je toch wel? Niet? Nou, luister.

Lang geleden, in een land hier ver vandaan, zette een man een advertentie in de krant. "Biedt zich aan: oppasser voor huis en tuin!" De mensen konden hem inhuren als ze op vakantie gingen of een dagje uit. Hij vroeg niet veel geld voor het oppassen. Maar als de mensen wegwaren, pikte de man stiekem hun huis en hun tuin in. Hij zette er een hek omheen en verving de sloten. En als ze terugkwamen, riep hij door een getralied raam: "Nu is alles voor mij!"
'Oh!' roept Simon verontwaardigd. 'En toen? Hoe liep het af?' Opa denkt even na. 'De man kwam met zijn foto in de krant' vertelt hij verder. 'Met een waarschuwing erbij: pas op voor deze oppasser! De mensen kregen allemaal hun huizen en tuinen terug. En ze vroegen voortaan andere oppassers.'

Om over te praten

Vindt opa Simon een goede oppasser? En de oppasser uit het verhaal? Wat is het verschil tussen Simon en de man uit het verhaal?

In de Bijbel wordt soms ook verteld over tuinen. Mensen zeggen wel eens: God houdt van mensen

| Vindplaats van
| geloof, hoop en liefde

Protestantse Kerk

zoals een tuinman van zijn tuin houdt. Maar hij kan niet helemaal alleen op zijn tuin passen. Daarom vraagt God 'oppassers' die hem kunnen helpen. Wat zou zo'n oppasser volgens jou moeten doen? En wat juist niet?

Om te doen

Kun jij ook een keer ergens op passen? Bijvoorbeeld op het konijn van de burens, op je kleine broertje of zusje, op de planten van school als het herfstvakantie is. Maak een oppas-waardebon en geef hem aan degene voor wie je wel een keer wilt oppassen.

Zingen

Liedboek 235, 'Voor alle goede gaven Heer'.

Gebied

Lieve God,

Dank U wel dat U een wereld gemaakt hebt die goed is.

Een wereld vol licht, vol lachen en liefde.

Help ons om zuinig te zijn op alles wat goed is.

Zorg voor ons, en help ons voor elkaar te zorgen.

Amen

Erik Idema, Hoofdredacteur Kind op Zondag | Kind op Maandag

| Vindplaats van
| geloof, hoop en liefde